

Література

1. *Анреева Г.М.* Социальная психология. – М.: Изд-во Московского ун-та 1989.-416с.
2. Энциклопедия социальной работы: В 3 т. – М.: Центр общечеловеческих ценностей, 1993. – Т.1. – 480с.
3. *Зубко Т.* З досвіду особистісно-орієнтованого навчання хімії // Біологія і хімія в школі. – 2000. – №1. – С. 13 – 15.

УДК 37.06

О.Г. Коломієць

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПОДОЛАННЯ СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДІТЕЙ

Анотація. У статті обґрунтовуються соціально-педагогічні умови подолання сімейного насильства щодо дітей.

Ключові слова: сімейне насильство щодо дітей, соціально-педагогічні умови подолання насильства.

Аннотация. В статье обосновываются социально-педагогические условия преодоления семейного насилия по отношению к детям.

Ключевые слова: семейное насилие по отношению к детям, социально-педагогические условия преодоления насилия.

Annotation. The article deals with social-pedagogical conditions overcoming of family violence over children.

Key words: violence in the family, social-pedagogical help.

Україна в умовах розбудови демократії та утвердження ринкових відносин переживає певні соціальні явища. До таких негативних явищ належить і насильство в сім'ї щодо дітей. У даний час жорстоке поводження з дітьми в родині, як свідчить статистика, є однією з головних причин дитячого травматизму і смертності в усьому світі.

Розшарування суспільства, зниження рівня життя значної частини населення, безробіття, психологічна напруженість сприяє різкому зниженню рівня культури внутрісімейного благополуччя. Насильство над дитиною в сім'ї – одна з найпоширеніших і соціальних проблем. Але статистика з проблем насильства щодо дітей у сім'ї не існує, причиною цього є закриття сім'ї як системи. Відсутність доступу в сім'ю заважає надати дитині – жертві своєчасну кваліфіковану допомогу.

Метою нашої статті є аналіз стану проблеми сімейного насильства щодо дітей та виявлення умов щодо подолання сімейного насильства до дітей.

За останні десятиліття спостерігаються активний соціально-педагогічний пошук і розробка окремих питань сімейного насильства. Наукові основи психолого-педагогічної діяльності щодо попередження та подолання причин та наслідків насильства стосовно дітей у сім'я висвітлено в працях Л. Алексеевої, О. Бондарчука, Н. Бердніковича, А. Бондаровської, А. Капської, Л. Міщик, І. Трубавіної та ін.

Теоретико-методологічні засади цієї проблеми сформульовано в дослідженнях М. Ганді, А. Гусейнова, які приділяли увагу вивченню ефективних методів роботи з дітьми, що постраждали від насильства. А. Асмалова, Б. Братусь, Т. Драгунова, Л. Семенюк досліджували психологічні аспекти насильства щодо дітей, зокрема виявлення морально-психологічного стану, в якому перебуває дитина, та надання психотерапевтичної допомоги постраждалим дітям.

Психологи П. Власов, М. Дмитренко, В. Зайчук установили взаємозв'язок між життєвими установками, яких дитина дотримується протягом тривалого періоду життя, і формуванням відчуття жертви яке „переноситься” в доросле життя.

Проведений аналіз наукових досліджень свідчить, що в сучасних умовах недостатньо здійснюється цілеспрямований процес орієнтації соціально-педагогічної роботи щодо запобігання проявів насильства над дитиною в сім'ї.

З метою визначення стану проблеми насильства в сім'ї щодо дітей нами було розроблено та проведено соціологічне опитування. Опитування проводилося у вересні 2007 року за двома напрямками:

- опитування дітей – анкетування школярів загальноосвітньої школи I-III ступеня Черкаської області віком від 9 до 15 років (100 респондентів);
- опитування (вільне інтерв'ю) батьків учнів обраної загальноосвітньої школи I-III ступеня (52 респондентів).

Насильство над дитиною – це широкий спектр дій, що приносять шкоду дитині з боку людей, які повинні доглядати його та опікуватися ним. Ці дії включають у себе як фізичне насильство, так і занедбаність й нехтування потребами дитини.

Щоб визначити, який саме зміст вкладають діти у поняття „домашнє насильство”, в анкету було включено відкрите запитання: „Які форми поведінки ви відносите до домашнього насильства?”

Виявилось, що 63 % опитаних 5 – 8 класів вважають за таке насильство побиття та застосування фізичної сили, 35% – примус до сексу, 29% – лайку, 25% – образи, 23% – приниження. А 9% опитаних віднесли до поняття „домашнє насильство” економічний контроль, психічний тиск та ігнорування.

Результати дослідження свідчать, школярі розуміють, що таке домашнє насильство. Але в процесі анкетування з'ясувалося, що підлітки більше, ніж учні початкової школи розрізняють фізичне та психологічне насильство також. Понад 2/3 хлопців та дівчат середньої школи не відносять до насильства лайки, близько 1/3 – не вважають за насильство образи, приниження.

Зауважимо, що існують розбіжності в розумінні того, що вважається насильством між хлопцями та дівчатами. Особливо це стосується психологічного насильства.

Тільки незначна кількість хлопців, що були опитані, вважають поведінку батьків, пов'язану з приниженням та психологічним тиском, насильством. Тож для них це є прийнятною формою поведінки. Саме хлопчики є носіями стереотипу розуміння насильства тільки як фізичного. Тому важливо проводити просвітницьку роботу серед чоловіків та хлопців щодо проблем сімейного насильства, сприяти підготовці молодих людей до сімейного життя, надавати консультативну допомогу сім'ям, які виховують хлопчиків.

Дослідження наукової літератури вказують на залежність між почуттям помсти, що породжує жорстокість та агресію, і культурним та економічним збідненням. Складність економічної ситуації все більше сприяє падінню моралі, духовності, а натомість широкому розповсюдженню насилля, жорстокості, агресивності.

Втрата людьми життєвих орієнтирів породжує конфліктність у взаєминах та тривожну атмосферу в сім'ї. Так, найбільша частина конфліктів відбувається сьогодні саме в сімейному середовищі між членами подружжя.

На запитання анкети „Чи часто у тебе виникають непорозуміння з батьками?” переважна більшість дітей дала позитивну відповідь, що свідчить про наявність конфліктних стосунків у сім'ї між батьками та дітьми (див. рис. 1).

Взаємовідносини між людьми в будь-якій сфері їхнього життя, а особливо в родині – це компонент, найсуттєвіший для забезпечення так званої „якості життя”. Кожна дитина прагне уникнути страждань, відчувати себе щасливою, жити без додаткових психічних навантажень. Головною причиною дисгармонії сімейних стосунків є психолого-педагогічна необізнаність чи непоінформованість батьків з питань виховання дітей та їх

психологічних особливостей. Батьки на підсвідомому рівні проявляють жорстокість та агресію щодо дітей, причиною яких є економічне та культурне збідніння в суспільстві насилля, жорстокості як певних способів виживання.

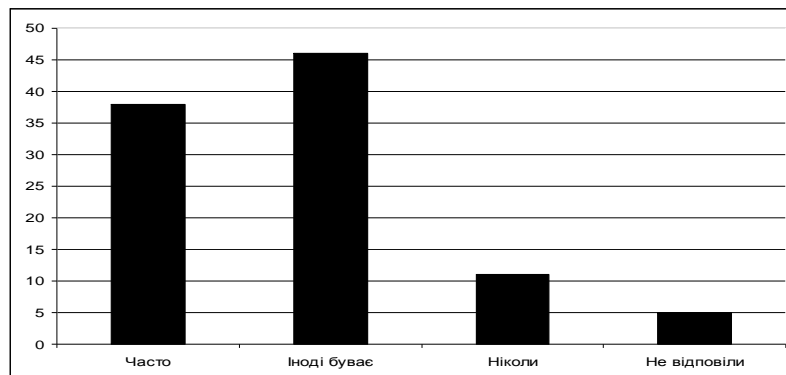

Рис. 1. Частота конфліктів, які відбуваються між батьками та дітьми

Найчастіше стають приводом конфлікти між батьками та дітьми питання з приводу навчання дітей у школі – 49%, понад половини дітей зазначають, що конфлікти в сім'ї виникають з питань допомоги дітей по господарству, 34 – конфлікти виникають з приводу проведення вільного часу дитини (див. рис. 2).

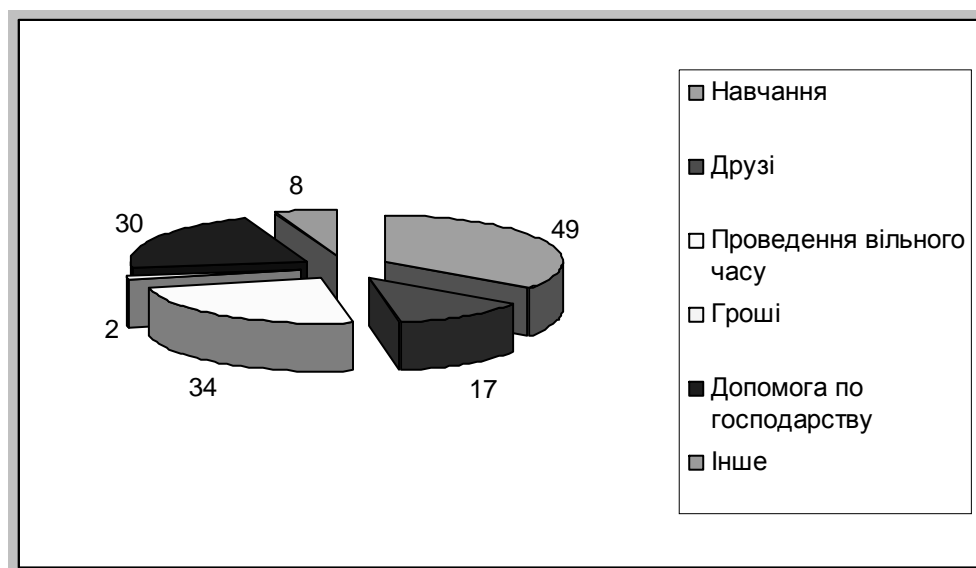

Рис. 2. Теми, на які найчастіше відбуваються сварки між батьками та дітьми

Аналізуючи отримані дані варто зазначити, що діти мають ті чи інші проблеми в стосунках з батьками. Не знайшлося дитини, яка б підтвердила, що конфлікти в сім'ї відсутні. Батьки не надають належного значення суперечкам та конфліктам з дітьми, вважаючи це звичайною справою. На їх думку, перешкодою конструктивному вирішенню суперечок є непорозуміння з боку дітей.

Ставлення до дітей є певним показником духовного розвитку та соціальної зрілості суспільства. Тому негативізм стосовно дітей у сім'ї працює не на користь того суспільства, де існує дана проблема. Дані, які були отримані в результаті нашого дослідження, доводять і підкреслюють актуальність проблеми, що розглядається. Понад половини дітей стає свідком сварок своїх батьків, що неодмінно впливає на формування їх свідомості (див. рис. 3).

Насильство для деяких дітей є частиною взаємодії між дитиною і значимою для неї людиною. З часом дитина починає розглядати насильницькі дії як невід'ємну складову

свого життя. Взаємодія з елементами жорстокого поводження, як правило, інтегрується в сімейне життя та відбувається поза сімейними відносинами дитини.

З метою дослідження впливу насильства на самооцінку дитини нами було проведено експеримент. Дослідження було побудоване на порівнянні результатів експериментальної групи (діти, які зазнали насильства в сім'ї) та дітей контрольної групи (діти з сімей, для яких насильство не характерне). Представники експериментальної групи, тобто діти постраждали від насильства, визначені анкетуванням, учителями та соціальним педагогом. Контрольна група складалась із дітей того ж соціального положення із збереженням співвідношення за статтю та віком, що і експериментальна.

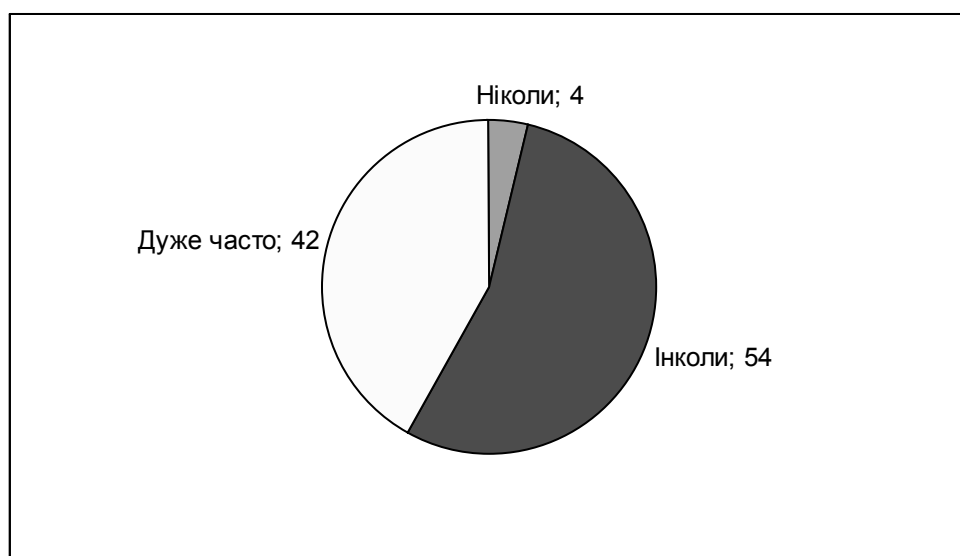

Рис. 3. Частота сварок між батьками, свідками яких стають діти

Самооцінці відводиться центральна роль у загальному контексті формування особистості – її можливостей, направленості, активності, суспільній значимості. Прийняті особистістю цінності складають ядро самооцінки, визначають специфіку її роботи як механізму саморегуляції і вдосконалення особистості. Одна з важливих ролей відводиться самооцінці, з якою пов'язуються оціночні функції самосвідомості, що вбирає в себе ціннісне відношення особистості до себе.

Для виявлення особливостей самооцінки була використана методика „Дослідження самооцінки особистості”, яка включала в себе список 50 рис, що характеризують особистість. Завданням респондентів було поділити ці риси на „позитивні” та „негативні”, тобто написати ідеальні риси, якими хочеш володіти, та які тобі непотрібні („Я-ідеальний”). Далі у кожній з цих колонок відмітити ті риси, які тобі відповідають, тобто написати „Я-реальний”.

Підраховавши кількість „позитивних” рис і кількість рис, що притаманні найбільше, та кількість „негативних” рис і ті, що нам притаманні, ми отримуємо коефіцієнт самооцінки:

$$CO(+) = M(+) / H(+);$$

$$CO(-) = M(-) / H(-),$$

Де $M(+)$ і $M(-)$ – кількість рис, у „позитивній” та „негативній” множинах, тобто тих, що відмічені досліджуваними як такі, що йому властиві; $H(+)$ і $H(-)$ – кількість еталонних рис, тобто відповідно кількість слів правої і лівої колонок.

Результати виявилися такими: середнє значення самооцінки дітей, які постраждали від насильства нижче ніж контрольної групи. Рівень самооцінки контрольної групи коливається в межах 0,75 – 0,51, тобто самооцінка адекватна з тенденцією до завищення. А рівень самооцінки експериментальної групи коливається в межах 0,51 – 1, тобто самооцінка адекватна з тенденцією до заниження та неадекватна, занижена самооцінка.

Адекватність самооцінки виражає ступінь відповідності уявлень людини про себе об'єктивним основам цих уявлень. Рівень самооцінки відбиває зв'язок між оцінюванням справжніх та ідеальних уявлень про себе.

У цілому, самооцінка дітей, які постраждали від насильства нижча, ніж у дітей із контрольної групи. Найбільш високо оцінені дітьми, які зазнали насильства „позитивні” риси такі, як: терпимість, безпечність, сором'язливість, а найменше – життєрадісність, захопленість, ентузіазм, завзятість. Також діти часто обирали такі риси, як грубість та мстивість.

Таблиця 1

Середнє значення самооцінки

Група	CO(+)	CO(-)	Рівень самооцінки
Контрольна група	0,75 – 0,51	0,26 – 0,49	Адекватна з тенденцією до завищення
Діти, які зазнали насильства	0,49 – 0,26	0,51 – 0,75	Адекватна з тенденцією до заниження
	0,25 – 0	0,76 – 1	Неадекватна, занижена

У контрольній групі діти найчастіше обирали такі позитивні риси: життєрадісність, наполегливість, захопленість, ніжність, а найменш обрані риси – завзятість, вдумливість.

Порівняння успішності дітей експериментальної та контрольної груп виявило, що діти, які зазнали насильства, навчаються гірше, ніж діти з контрольної групи.

Отже, наслідки насильства над дітьми можуть бути не тільки в заниженні самооцінки, а і в заниженні рівня успішності. Насильство над дітьми в сім'ї здійснює вагомий вплив на формування особистості дитини. Діти, які зазнали насильства, почувають себе непотрібними, поганими, нерозумними, нікчемними, мають низьку самооцінку, переживають відчуття власної неспроможності.

У сучасній Україні громадянське суспільство знаходиться в процесі становлення, демократичні традиції і інститути недостатньо розвинені, тому формуванню правової культури особистості слід приділяти більшої уваги. Нажаль, для нашого суспільства характерний „правовий нігілізм” – неповага до закону, не бажання його виконувати.

Опитування (вільне інтерв'ю) батьків свідчить, що більшість з них не порушують законів, але і не знають їх. А не дозволяє їм порушувати закон їх моральні норми та уявлення про справедливість. Деякі батьки були здивовані, що в сімейному кодексі так ретельно прописані обов'язки батьків. Результати опитування вказують наскільки деякі батьки далекі від виконання основних батьківських обов'язків, 42% вважає, що фізичне насильство щодо дітей є виправданим, біля 2/3 опитаних повідомили, що сварять і принижують своїх дітей, якщо ті роблять щось „неправильно”.

Результати наших досліджень підтвердили, що більшість (67%, 14 осіб із 48) батьків, яких жорстоко карали в дитинстві, карають своїх дітей. Отже, модель виховання передається із покоління в покоління, відбувається відтворення дорослою людиною переважно рольової моделі своїх батьків.

Не кожен із батьків розуміє, що покарання це психологічна травма. Батьки часто завдають психологічної травми без злого умислу. Вони не усвідомлюють, що душевний біль у дитинстві створює проблеми в дорослому житті. Отже, майбутнє життя наших дітей залежить від методів виховання у дитинстві, і кожний із батьків повинен усвідомлювати відповідальність за майбутнє своєї дитини. Респонденти чоловічої статі (11 осіб) зазначили, що на відносини з дітьми впливають соціальні фактори (малозабезпеченість, безробіття, незадоволеність своїм соціальним становищем), що призводить до зростання емоційної напруги в родині і діти стають жертвами обставин.

Тому один із головних напрямів роботи соціального педагога щодо профілактики насильства дітей в сім'ї є соціально-правова просвіта батьків. Підготовка дитини до дорослого життя повинна починатися з дитинства і базуватися не на покаранні за помилку, а на підкріпленні ініціативи, надання права вибору. Але виховання без насильства та примусів не має нічого спільного із вседозволеністю. У вихованні особливе місце повинне посідати дисципліна яка базується не на страху, а на розумінні наслідків своїх вчинків і на відповідальності за прийняття рішення. Задля підвищення правової свідомості батьків нами було розроблений інформаційний буклет.

З метою профілактики сімейного насильства нами був розроблений та проведений тренінг для дітей „Мої права”. У тренінгу взяли участь учні 4 – 5-х класів. Мета тренінгу – правова просвіта учнів: виховання почуття власної гідності і поваги до інших.

Специфіка тренінгу правової просвіти учнів 4 – 5-х класів обумовлена віковими особливостями дітей і змістом матеріалу. Тренінг містить елементи ігор та казок. Особливо важливим для отримання бажаного результату є створення атмосфери поваги до особистості дитини, формування у неї почуття цінності своєї особистості, а також визнання прав оточуючих на відповідну повагу і довіру. Головною нашою метою було під час тренінгу бути не поряд з дітьми, а разом з ними. Те, що тренер під час ігор знаходився в колі, ділився з дітьми своїми бажаннями, аналізував свою діяльність з точки зору дотримання прав, дало змогу отримати гарні результати.

У ході тренінгу учням були запропоновані проблемні ситуації, в ході аналізу яких дитина самостійно набуває нових правових знань, умінь, виробляє свою точку зору. Тренінг дозволив дітям відчути себе захищеним з боку суспільства, сприяв формуванню в школярів системи уявлень про особисту гідність людини, про її права і способи їх захисту, навичок оцінки явищ, що відбуваються в суспільстві і життєвих ситуацій з правової точки зору, уявлень, що володіння правами і свободами нерозривно пов'язане з відповідальністю людини за свої вчинки.

Вправи малювання на правову тематику дозволило учням образно виразити своє уявлення ситуацій, які вони не завжди в змозі на належному рівні виразити словами (вербалізувати).

Отже, наслідки насильства над дітьми можуть бути не тільки в заниженні самооцінки, а і в зниженні рівня успішності. Насильство над дітьми в сім'ї здійснює вагомий вплив на формування особистості дитини. Діти, які зазнали насильства, почувають себе непотрібними, поганими, нерозумними, нікчемними, мають низьку самооцінку, переживають відчуття власної неспроможності.

У процесі дослідження ми виявили, що поліпшення ефективності соціально-педагогічної роботи щодо подолання сімейного насильства до дітей відбудеться за умови, якщо робота соціального педагога буде здійснюватися за такими напрямами:

- вивчення медико-психологічних та соціально-педагогічних особливостей особистості учнів, умов їх життя в сім'ї, специфіки мікросередовища;
- виявлення дітей, які стали жертвами сімейного насильства;
- здійснення профілактичної роботи щодо попередження насильства до дітей в сім'ї;
- здійснення правової просвіти школярів та їх батьків;
- розробка і реалізація програм реабілітації дітей, які стали жертвами сімейного насильства;
- взаємодія із сім'ями школярів з метою спільного вирішення проблем виховання та розвитку особистості дитини;
- взаємодія з психологами, вчителями, класними керівниками з метою створення умов для реалізації прав та свобод учнів;
- взаємодія з правоохоронними органами, службами соціального захисту, медичними закладами.

Література

1. Бондаровська А. Що ми можемо зробити, щоб запобігти домашньому насильству. – К.: СДМ, 1999. – 64 с.
2. Грабовик А. Насильство в наших сім'ях // Науковий світ. – 2005. – № 3. – С. 67 – 71.
3. Запобігання і протидія насильству в сім'ї: Методичні рекомендації для соціальних працівників. – К.: ДЦССМ, 2004. – 192 с.
4. Ролінський В.І. Насильство щодо неповнолітніх: проблеми, профілактика: навчально-методичний посібник. – Одеса: Ветаком, 2003. – 220 с.

УДК 37.013.42.001.76(48)

Т.О. Логвиненко

ПРОБЛЕМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇНАХ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Анотація. У статті аналізуються тенденції реформування професійної освіти соціальних працівників у скандинавських країнах, подається характеристика сучасних моделей фахової підготовки та особливостей їх модернізації.

Ключові слова: соціальні працівники, моделі фахової підготовки.

Аннотация. В статье анализируются тенденции реформирования профессионального образования социальных работников в скандинавских странах, дается характеристика современных моделей профессиональной подготовки и особенностей их модернизации.

Ключевые слова: социальные работники, модели профессиональной подготовки.

Annotation. The article analyses the tendencies in reforming professional social work education in the Nordic countries. The main factors which influence the process of changes are cleared up. The characteristic of current models of social work education and the peculiarities of their modernization are given.

Key words: social workers, current models of social work.

Питання якості підготовки соціальних працівників (соціальних педагогів) у сучасних умовах розвитку України набувають все більшого державного значення. Вищі навчальні заклади, що готують спеціалістів для соціальної сфери, розв'язують широке коло завдань, спрямованих на формування фахівців, які відповідали б стандартам європейської освіти, гармонізації національних і міжнародних вимог, положенням Болонської декларації (1999 р.).

Реформування системи вищої освіти стає предметом теоретичних досліджень науковців, експериментальної роботи, обговорення на симпозиумах, конференціях, семінарах, дискусіях. При цьому аналізуються питання ступеневої системи вищої освіти, стандартів освіти, розширення мобільності викладачів і студентів для взаємного збагачення європейським досвідом, забезпечення тісних зв'язків між вищою освітою та дослідницькими системами та інші [1, с. 129 – 130].

Проблеми змін у вищій школі, що пов'язані з процесами глобалізації та інтеграції у загальноєвропейський освітній простір, актуалізувались не тільки в нашій країні. Аналогічні реформаторські тенденції спостерігаються у багатьох європейських країнах, зокрема скандинавських.

Реформування системи вищої освіти в Україні є предметом досліджень та висвітлення у публікаціях І. Бабина, Я. Болюбаша, І. Вакарчука, В. Журавського,